

GYARMATI ENIKŐ

gyarmatieniko@t-online.hu

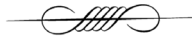
PhD-hallgató (Eszterházy Károly Egyetem, Eger)

„A polgárháború veszélyének elhárítása Ausztria–Magyarországon”

**Báró Szilassy Gyula gondolatai a duális Monarchia átalakításáról
és a nemzetiségi ellentétek feloldásáról 1917–1918 fordulóján**

„How to Stave Off a Civil War in Austria–Hungary?”

Baron Julius von Szilassy on the Reconstruction of the Dual Monarchy
and Reconciling the National Conflicts in 1917–1918

ABSTRACT

The aide-mémoire for the Emperor: How to stave off a civil war in Austria–Hungary written by Baron Julius von Szilassy was prepared in Constantinople November 9th 1917. As the Counsellor of the Austro–Hungarian Embassy in Constantinople he expressed his concerns about the predicament of Austria–Hungary not excluding the possibility of a civil war in the fourth year of the Great War. In his writing he argued for an immediate separate peace agreement with the Entente Countries, a new strategy of foreign affairs and for politics of national concessions. He also highlighted that the challenges of the future are going to be of economical nature, and in order to comply with these circumstances the confederation of nation-states might well be founded, justifiable. Szilassy was received in an audience of one hour by the Emperor Charles I. (Charles IV. as Hungarian King) January 18th 1918. He expressed his views on the necessity of national concessions. After a successful politics of this kind can the division of national armies take place. He was against the personal union with Poland, the decision about the status of Poland should be part of a peace agreement with Russia.

KEYWORDS

First World War, Immediate separate peace agreement, Politics of national concessions, Confederation of independent nation states, Internal reconstruction of Austria–Hungary, Independent Poland instead of a Personal Union with Poland

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Gyarmati Enikő (2017): „A polgárháború veszélyének elhárítása Ausztria–Magyarországon”. Báró Szilassy Gyula gondolatai a duális Monarchia átalakításáról és a nemzetiségi ellentétek feloldásáról 1917–1918 fordulóján. *Belvedere Meridionale* 29. évf. 3. sz. 42–54. pp.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A tanulmány figyelmének középpontjában álló, német nyelvű emlékirat 1917. november 9-én keletkezett Konstantinápolyban.¹ Szerzője báró Szilassy Gyula,² ekkor a konstantinápolyi osztrák–magyar nagykövetség követségi tanácsosaként állt a közös osztrák–magyar külügyminisztérium szolgálatában.³ A brit–svájci–magyar gyökerekkel rendelkező osztrák–magyar diplomata kiemelt fontosságot tulajdonított ennek az írásának. Ezt azáltal is kifejezésre juttatta, hogy saját maga publikálta ezt az írását, mégpedig 1921-ben elkészített visszaemlékezései első mellékleteként.⁴ A szerző által megfogalmazott, a duális Monarchia külpolitikáját és nemzetiségi politikáját érintő javaslatok esetenként túlmutattak egy követségi tanácsos kompetencia körén. A Nagy Háború lehetséges kimenetelének következményeit azonban súlyosnak ítélte meg, ezért szánta rá magát a kivételes lépésre. Kétségtelen azonban az is, hogy befolyásos támogatók egyetértésével és hathatós közreműködésével vált számára lehetővé, hogy nézeteit személyesen kifejthesse a császár és király I. (IV.) Károly előtt 1918. január 22-én.

1895 óta a duális Monarchia külügyi szolgálatában álló, a Habsburg dinasztia iránt maximális lojalitást tanúsító diplomata számos külpolitikai helyzetelemzést készített diplomata pályafutása során, közvetlenül az osztrák császárhoz és magyar királyhoz azonban első alkalommal fordult.⁵ Az 1917 őszére kialakult belpolitikai helyzetet kimondottan veszélyesnek értékelte. Szilassy meggyőződéses pacifistaként a mielőbbi békekötés mellett foglalt állást, és úgy vélte, hogy 1917 őszére számos szempontból megérett a helyzet az antanttal történő kedvező béke megállapodáshoz, hiszen az Amerikai Egyesült Államok belépése a háborúba még nem érezte katonai hatását, az orosz hadsereg a felbomlás küszöbén állt, és Olaszország is súlyos vereségeket könyvelhetett el. Noha a nemzetiségek elégedetlensége Ciszlajtániában és Transzlajtániában különböző mértékű volt – Ausztriában kevésbé elfojtott, Magyarországon inkább visszafogott –, külföldön egyértelműen érzékelhetővé, kitapinthatóvá vált.

Némi öngigazolás céljával a szerző írása bevezetőjében jelezni kívánta a nemrég trónra lépett fiatal uralkodó felé, azért döntött úgy, hogy elkészíti emlékiratát, mert számos korábbi

¹ Das erste Memoire an den Kaiser. Konstantinopel, 9. November 1917. „Der zukünftige Bürgerkrieg in Österreich–Ungarn und wie man ihn verhindern kann.”

² Teljes születési nevén: Jules Hope Joseph de Szilassy, született: a svájci Bex községben, 1870. augusztus huszonegyedikén, meghalt: a franciaországi Nizzában, 1935. június hetedikén. Szilassy Gyula életútjáról ld. GYARMATI 2017.

³ Johann Markgraf von Pallavicini vezette az osztrák–magyar nagykövetséget Konstantinápolyban 1906 és 1918 között. Szilassy 1917 októberétől 1918 szeptemberéig követségi tanácsosként képviselte irányítása alatt a Monarchiát. Az őrgórf hosszabb betegsége miatt 1918 nyarán alapvetően Szilassy vitte az ügyeket.

⁴ SZILASSY 1921. 379–399.

⁵ Szövegű utánnomásban eddig két Szilassy-memorandum látott napvilágot. VIETOR 1962. 452–494.; SZILASSY 1978.

helyzetértékelése utóbb helyesnek bizonyult, ami Oroszország háborúba lépését, vagy Románia antant szövetséghez történő, valószínű csatlakozását illeti. Ugyanez nem mondható el 1912 őszi petrográdi jóslataról, miszerint polgárháború törhet ki Ausztria–Magyarországon, ha Németország és a Monarchia legyőzi Oroszországot, és megdönti a cárizmust. Mivel azonban mélyen meg volt győződve arról, hogy a világháború egyik következményeként a Monarchia széteshet, a magyar királyhoz mindig hű család tagjaként úgy érezte, kötelessége nézeteit írásos formában megosztani az uralkodóval.⁶

Szilassy kiemelte, az európai hadseregek leszerelését követően a szocialisták mindenhol meghatározó mértékben válnak majd a hatalom birtokosaivá. *„Sokan osztják azt a véleményt, hogy a szocialisták a demobilizációt követően megerősödve mindenhol megszerzik a hatalmat. Hihető-e, hogy a nem német, illetve nem magyar szocialisták megelégednek az általános szociális reformokkal, és nem akarják érvényesíteni egyedi faji- és nyelvi igényeiket? Annál inkább, hiszen a különböző szlávok, románok és olaszok csoportjai érzik a határon túl élő társaik támogatását. Valóban hihető, hogy létezhet Magyarországon olyan parlament, melyben – a hivatalos statisztikák szerint – tulajdonképpen csak a lakosság fele kap képviseletet? Ezt hihetik az »ifjú törökök«, akik kisebbségben törökösítenek, vagy a pángermánok, akik még hisznek Németország elsöprő győzelmében. És, ha Magyarországon egy nagy párt nem akar reformokat véghezvinni, mert azokat még senki sem követeli hangosan, vagy ha, Erdélyben egyesek még román területek annexiójára gondolnak, akkor legfeljebb arra emlékeztethetünk, hogy quos Deus perdere vult, dementat prius.”*⁷ 1917 novemberében Szilassy a kialakult belpolitikai helyzetet ismét polgárháborús helyzetként értékelte. Úgy látta azonban, hogy a háború azonnali befejezésével, új külpolitikai stratégiával és a belső állami intézményeknek a kor kihívásainak megfelelő átalakításával elejét lehet venni ennek a folyamatnak.

A szerző leszögezte: az 1917. őszi katonai helyzet egyértelműen a Monarchiának és szövetségeseinek kedvezett. Mégis úgy ítélte meg, hogy az antant hatalmak főlénye, amely emberi és anyagi gazdagságából fakadt, nagy valószínűséggel, hosszútávon azon az oldalon garantálja a katonai sikereket. A háború kimenetele a központi hatalmak számára Szilassy véleménye szerint négy esélyt hordoz magában: csekély győzelem, status quo, esetleg kisarányú vereség, vagy teljes összeomlás. A nemzetiségi követelések szempontjából azonban nem mindegy, hogy melyik szcenárió következik be. *„Világos, hogy minél hosszabb ideig tart a háború, annál nagyobb lesz a tömegek elkeseredése. Ugyanakkor, addig amíg Németországban (és Bulgáriában) szociális téren ez kezelhető, nálunk (és Törökországban) nemzeti alapon lesz aktív. A háború melletti kitarásban itt tehát óriási érdekellentét feszül Ausztria–Magyarország és Németország között. Érthető, ha az emberi érzésektől mentes német generális magában azt gondolja, hogy egyrészt a győzelem nem zárható ki, másrészt, hogy a legrosszabb, azaz vereség esetén Elzász–Lotharingia elveszik, és a köztársaságot kikiáltják, Német–Ausztria azonban nyerhet.”*⁸ A háború azonnali befejezését tehát a társadalmi adottságokból fakadó, alapvető érdekellentét tenné indokolttá Ausztria–Magyarország és a Német Császárság között. Ez a momentum támasztotta alá a Monarchia részéről a békekötési készség halasztás nélküli, őszinte kinyilatkoztatásának szükségességét. Az osztrák–magyar diplomata felfogása szerint nem lenne szerencsés, ha ez az őszinte törekvés a kicsinyes, belpolitikai számítások játékszerévé, vagy az átmenetileg kedvező katonai helyzet áldozatává válna.

⁶ SZILASSY 1921. 379–380.

⁷ SZILASSY 1921. 381.

⁸ SZILASSY 1921. 383.

Karrierdiplomataként hangsúlyozta, hogy a háború befejezését követően azonnal szükség van a külpolitikai stratégia teljes átalakítására. Ennek jegyében az oroszországi kapcsolatok megfelelő alakítása került a prioritási lista élére. Az oroszországi politikai viszonyok beható ismerete nyilvánvalóan köszönhető 1909 és 1912 között pétervári követségi tanácsosi éveit alatt szerzett széleskörű tapasztalatainak. A háború következményeként meggyengült Oroszország továbbra is veszély forrása lesz. Szilassy itt kifejtett érvelése jól érzékelteti felfogását az állami szövetségek lényegéről. *„Először a liberális Oroszország, egy szláv föderáció keretében valószínűleg vonzani fogja a Monarchia szlávjait, amit a cárizmus maga képtelen volt elérni. Ezt követően nincs semmi okunk arra, hogy kételkedjünk afelől, hogy Oroszország hatalma állami birodalomná válik. Komolytalanok azok a próféciák, amelyek a szláv faj államalkotó képességének hiányaira hivatkoznak a szétesést prognosztizálnak. Oroszország nagyhatalom volt a Japánnal vívott háború előtt, utána megsemmisült. Ma ugyanennek a folyamatnak vagyunk a szemtanúi. A szétesés azonban nem tartós állapot. A telegráf és a vasút korában praktikus szempontból Oroszország kisebb, mint néhány földközi-tengeri hercegség. A laza állami kötelek sokszor erősebbnek bizonyulnak, és ha a kaotikus átmenet véget ér, feltételezhető, hogy az orosz területen olyan közös gazdasági érdekeken alapuló szláv föderáció alakul, ahol az alkotó elemek kevésbé különböznek egymástól, mint az az amerikai unió különböző államai esetében. Még, ha egyes részek le is válnának erről a föderációról, ez egy átmeneti folyamat lesz, hiszen a földrajzi helyzet és a korszellem a nagy államszövetségek mellett szól, és mint a britek és az amerikaiak, úgy az oroszok, kisoroszkok és lengyelek is egy ilyen államszövetségben, független államként bontakoztathatják ki leginkább képességeiket. Az államok szétválása manapság akkor tartós folyamat, ha az összekötő szálak megszűnnek, és a külső hatások ezt felerősítik.”*⁹

Az Oroszországgal szemben követendő külpolitika részeként Szilassy arra tett javaslatot, hogy a Monarchia Galíciát és Lengyelországot adja át Oroszországnak az eljövendő békekötés keretében. Kompenzációként pedig követelje Albániát. Ily módon a Monarchián belüli szláv népességarány kedvező marad, ez egyúttal korlátozó hatást gyakorolhat Csehszlovákia irredentizmusára. Ez az álláspont hű volt a hivatalos magyar állásponthez, amelyet a magyar kormány többek között az 1915. október 2-i magyar minisztertanácsi ülésen és a háború folyamán folyamatosan képviselt. Mind az osztrák–magyar–lengyel trializmus, mind az ausztró–lengyel dualizmus helyett többségi döntés született arról, hogy halasszák az Oroszországgal folytatott béketárgyalásokra Lengyelország helyzetének rendezését.¹⁰ Ugyanakkor mindkét Habsburg-uralkodó számára prioritást jelentett Lengyelország perszonáluniós rendezése, amelynek megvalósulásához az 1916. novemberi két császári nyilatkozat elvi, később gyakorlati támogatást nyújtott. Szilassy úgy vélte, ha Lengyelország perszonáluniós alapon a Monarchia részévé válik, egyértelműen érvényesül a szláv többségi befolyás. Vagy szétesik, mert Magyarország felhasználja majd a helyzetet a kiválásra, a dualizmus felmondására.

A Monarchia fő stratégiai céljait a Balkánon a hatalmi egyensúly megteremtése szolgálja. Egyrészt a Monarchiának nem áll érdekében Nagy-Bulgária létrehozása, hiszen az oszmán uralom előtti történések azt bizonyították, hogy mindig gyors politikai váltásokra került sor a szerb és bolgár uralkodók között. Úgy gondolta, miután a háború Szerbiát és Romániát egyaránt meggyengítheti, az antant szövetség Oroszországra való tekintettel kevésbé lesz érdekelt ezekben az országokban a támogatásában. Az antant szövetség fő célját abban látta, hogy eltávolítsák

⁹ SZILASSY 1921. 384–385.

¹⁰ *Magyar Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek 1867–1944*. A 18. ülés jegyzőkönyve (1915. október 2.) Letölthető: K27191510021045–1058.jpg www.adatbazisok.online.hu.

Bulgáriát a központi hatalmak szövetségétől. Ennek ellenére Szilassy véleménye szerint hiba lenne olyan politikát folytatni, amely Szerbia és Románia megcsonkítására, megalázására irányul. Indokoltnak látta biztosítani Szerbia számára az Adriához való eljutást akár Montenegrón, akár Albánián keresztül. *„Ausztria–Magyarországnak különleges érdeke fűződik ahhoz, hogy megakadályozza a jövőben a háború kirobbanását. Szláv területek expanzióját józan mérlegelés szerint nem kívánhatja, hacsak az osztrák–németek és a magyarok nem akarnak teljesen a háttérbe szorulni. Albánia lehetne az utolsó hasznos akvizíció, mind a román területek annexiója, mind a szláv területek bekebelezése ellen egyformán szól ez a megfontolás. A Monarchiának tehát jelenlegi területi keretein belül kell törekednie a tartós békére, és a hasonló célkitűzést megfogalmazó országokkal kell ennek érdekében együttműködni. Ez elsősorban Nagy-Britannia esetében áll fenn. Komoly hibákat követtünk el, amikor 1907-ben Hágában Németország antipacifista törekvéseit támogattuk, ahelyett, hogy az expanzív Németország és a pacifista Nagy-Britannia között közvetítő szerepet töltöttünk volna be. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy a nemzetiségi elv korában egy polyglott államban az osztrák–németek és a magyarok számára vezető szerepük megőrzése szempontjából a legkívánatosabb dolog a jövőbeni háborúk megakadályozása. Bosznia annexiója olyan környezetet teremtett, mely nem kis mértékben járult hozzá a háború kirobbanásához. A dinasztikus elv a jövőben nem alkalmazható a hatalom megtartásának kizárólagos eszközeként. A háború után a világ demokratikussá válik, a dinasztikák hatalma csak a népek elfogadottsága és érdeke alapján lesz fenntartható.”*¹¹

A tartós béke záloga továbbá a háborúhoz vezető körülmények, mindenekelőtt a militarizmus folyamatának visszaszorítása lehet. Itt nem elsősorban az általános hadkötelezettség bevezetésére gondolt a szerző, hanem az ezzel összefüggő katonai tisztikar létszámbeli felduzzasztását látta a legfőbb problémának. Ez a túlzó katonai befolyás maga alá gyűrte a gyengébb civil lakosságot. A megoldás első lépéseként megfontolásra ajánlta ennek az offenzív katonai intézményrendszernek a felszámolását. Hozzátette, hogy defenzív intézményekre lesz szükség, a svájci milícia rendszer mintájára. Noha tisztában volt azzal, hogy egy nemzetközi rendőrség létrehozása még hosszú időt vehet igénybe, a kötelező döntőbíráskodás intézményének mielőbbi létrehozását Európában elengedhetetlennek tartotta. A szerző azonban azt is hangsúlyozta, hogy a katonák nincsenek egyedül a háborús haszonszerzésben. A sajtó uszító tevékenysége, a honfitársaik vérevel sáfárkodó pénzügyi körök törekvései ugyanúgy korlátozásra szorulnak.¹²

Két elv alkalmazását kínálta megfontolásra a belpolitikai intézményrendszer átalakításánál. Kiemelte, hogy a szocializmus igényeihez való közeledés jegyében érdemes támogatni a demokratizálást. Ezzel párhuzamosan pedig törekedni kell a nemzetiségi igények kielégítésére. Azáltal, hogy a Monarchiában erősítik a dinasztikus elven alapuló történeti összetartozás érzését, kibővülnek a morális centralizáció végrehajtásának lehetőségei. Ezzel párhuzamosan mehet végbe maga a politikai decentralizáció. *„Egy ilyen bölcs morális centralizáció esetében, párosítva a szükséges politikai decentralizációval, az ősi, tiszteletre méltó Monarchia jogosan remélheti, hogy a nemzetiségi elv uralmának időszakát követően, okos felkészüléssel egy olyan korszakra tudja felkészíteni az államot, amely korszakban a legfontosabb szervezési szempontok gazdasági természetűek lesznek. Ezeket az általános megállapításokat a Monarchia mindkét felére érvényesnek tartom. A belső alkalmazkodás, a politikai decentralizáció azonban teljesen különböző a két birodalomfélben.”*¹³

¹¹ SZILASSY 1921. 387–388.

¹² SZILASSY 1921. 388–390.

¹³ SZILASSY 1921. 392.

Azaz Ausztriában a koronatartományok megfelelő kereteket nyújtanak a decentralizációs evolúcióhoz. A központi kormányzat figyelme ott csupán a fajok és nyelvek teljes paritásának őrzésére összpontosul, ezt az elvet a tartományi gyűlések ültetik át a gyakorlatba. Az osztrák képviselőház pedig, mint az Amerikai Egyesült Államokban csupán az autonóm területek ellensúlyát képezi. Szilassy a paritás érvényesítésénél Kanada tapasztalatait ajánlotta olvasói figyelmébe, ahol az 1867. évi alkotmány minden nemzetiség számára egyenlő jogokat biztosított.¹⁴ Szilassy azt sem tartotta elképzelhetetlennek, hogy határkiigazítások történjenek, ha az idegen népek ezt igénylik. Nyilvánvaló azonban, hogy az ilyen törekvéseket nem kívánta bátorítani. Mindazonáltal egyértelműen vitatta, hogy bármilyen eredményre vezetne a nemzetiségi követelések erőszakos elfojtása.

A nemzetiség fogalma helyett következetesen az idegen népek szóhasználatát alkalmazta. Szilassy véleménye szerint, ezek az idegen népek amennyiben elszánják magukat rá, bármikor felléphetnek a magyar hegemonia ellen. A monarchiai nemzetiségi politika célja csak ennek megakadályozása lehet. A történelmi együttélésből fakadó összetartozás érzetének erősítését és a gazdasági összetartozás fejlesztését javasolta az erőszakos magyarosítás helyett. A nemzetiségi engedménypolitika jegyében az idegen népek képviselői az állami élet szereplőivé válhatnak, egyházaik és iskoláik teljes szabadsággal dönthetnének saját sorsukról és életükről. A megyei és községi közigazgatásban és a bíróságokon mindenképpen kívánatos a teljes nyelvi paritás bevezetése. Úgy vélte továbbá, hogy a magyar hatóságok visszaéléseit csak komoly büntetésekkel lehet visszaszorítani. Mivel az általános választójog szükségessége egyértelmű volt számára, ezért csupán annak pusztá említésére hagyatkozott. A működő decentralizált megyei közigazgatás mellett megfontolásra ajánlotta az elméletileg már működő, nagyobb közigazgatási egységek politikai alkalmazását: úgy mint a dunáninneni, a dunántúli, a tiszáninneni, a tiszántúli és erdélyi egyházszervezeti területi beosztások esetében ez már jól felépített struktúráként működött. Horvátország esetében egyfajta lehetetlenségnek tartotta az állami egybeolvadást. A szerző véleménye szerint Horvátország Magyarország számára szinte csak a tengerhez való kijutás miatt fontos. Ebben a helyzetben a teljes autonómia biztosítása mellett kizárólag a vasutak tulajdon- és működtetési jogának megtartása indokolt.

A jövőbeli esélyeket 1917 novemberében a következőképpen értékelte: „*Elismerem, hogy ezek a nézetek az uralkodó magyar arisztokraták számára nem kellemesek. Az arisztokráciának rendelkeznie kell azonban azzal a morális erővel, hogy a helyzetet a maga valóságában lássa, és még ha nehezebb is esik, be kell látnia, hogy Magyarország soha nem volt nemzetállam, és nem is nagyon lehet az, hiszen Mátyás király szavai alapján létének történelmi-morális alapja: Fiat Iustitia aut pereat mundus. A magyarság maradjon hű ehhez az elvhez. Ezzel az okos politikával talán menthető befolyásos szerepe. Ugyanakkor az sem kizárt, hogy a későbbiekben a nemzeti elv érvényesül, és a magyarság ennek hátrányát szenvedje el. Még, ha egy megfontolt politika esetében következik ez be, akkor is a folyamat evolúciója gyűlölet nélkül menne végbe. Egy ilyen helyzetben a földrajzilag Közép-Európában élő magyarság fővárosával egy európai államszövetség fővárosává válhatna, egy 'Federal District' módján. A svájci és lotharingiai gyökerekkel rendelkező Habsburg-ház különösen alkalmas arra, hogy a németek, szlávok és románok között irányító szerepet töltsön be, ugyanúgy ahogyan a magyar nemzet a semleges területet kínálná minden nagy faj között.*”¹⁵

Emlékirata zárásaként Szilassy úgy fogalmazott, bármi legyen a Monarchia sorsa, a jövőben soha sem lesz katonai expanzív nagyhatalom, Magyarország pedig nem lehet imperialista

¹⁴ SZILASSY 1921. 393.

¹⁵ SZILASSY 1921. 398.

nemzetállam. A föderatív útra lépéssel biztosíthatja a jövőben létét gazdasági, történeti és erkölcsi alapon is. Enélkül kétséges maradt számára a Monarchia fennmaradása. Noha báró Szilassy Gyula a Monarchia és benne Magyarország föderalizálására konkrét tervet nem fogalmazott meg, a föderalizmus elvi és humán követelményeit világossá tette. Utalásában az önteltségnek és mások lebecsülésének mellőzésére nem csupán a diplomácia világának magatartási elvárásai fogalmazódnak meg, hanem záró gondolatai egyúttal nyilvánvalóvá teszik a föderatív együttműködésben elengedhetetlen humán adottságokat.

Báró Szilassy Gyula gróf Mensdorff közvetítésével kérte fel a közös osztrák magyar külügyminisztert, gróf Ottokar Czernint az emlékirat uralkodóhoz történő továbbítására.¹⁶ Mivel azzal is tisztában volt, hogy nézeteit Magyarországon felségárulásként értékelik, kérte a külügyminisztert, lehetőleg kezelje bizalmasan a megkeresést. Czernin 1918. január 2-i válaszlevelében elutasította a név nélkül történő közvetítést, mert azon az állásponton volt: „... *ha egy közszolga javaslatokat terjeszt az uralkodó elé, nem titkolhatja el kielétét. Ha kerülni kívánja a nyilvánosságot, mert tart attól, hogy a nyilvánosságra kerüléssel hazájának meghatározó köreivel ellentétbe kerülhet, akkor jobbnak tartom, ha az uralkodót kihagyjuk az ügyből, hiszen egyértelmű, hogy a következmények ódiuma is a javaslattevőt kell, hogy érintsék, nem pedig azt, aki ezeket elfogadta, és megvalósítja.*”¹⁷ Az emlékirat végül eljutott az uralkodóhoz. Szilassy 1918. január 18-án főnökétől, a konstantinápolyi nagykövettől kapta a megbízást, hogy utazzon Bécsbe a császári meghallgatásra. Az első személyes találkozáskor a fiatal uralkodóval négy nappal később, egy keddi napon került sor.

Az egyórás audienciát alapvetően három kérdéskör uralta: a Magyar Királyság föderalizálásának lehetőségei, az osztrák–magyar közös hadsereg kettéválasztása és a törökországi állapotok értékelése.¹⁸ Az uralkodó véleménye szerint Ausztriában adottak a föderális átalakulás feltételei, Magyarországon azonban, bár eltökéltségét fejezte ki ebben az irányban, mégis problémásnak tartotta a célkitűzést. Mivel számos hasonló javaslat feküdt az uralkodó asztalán, ezért elsősorban a politikai megvalósítás módja iránt érdeklődött Szilassynál.¹⁹ Szilassy kifejtette az uralkodó előtt, azért nem érvelt egyértelműen a magyar föderális átalakítás mellett, mert ez a magyar politikai ellenállás miatt eleve kudarcra lenne ítélve. Személy szerint csupán a föderalizmus felé történő fokozatos elmozdulást tartja reálisan kivitelezhetőnek. Ami a magyarok által követelt nemzeti hadseregek létrehozását illeti, ennek a nemzetiségi kérdéssel szorosan összefüggő kapcsolatát emelte ki. Szilassy úgy nyilatkozott, hogy a különálló magyar hadsereg jövője csak akkor biztosított, ha a nemzetiségek elégedettek. Az elégedetlenség jelen esetében ez a döntés a felbomlás folyamatát gyorsíthatja fel. Az uralkodó aggodalmát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy egyre több a Monarchia ellensége, és bár tervbe vett egy újabb béke kezdeményezést az antant szövetség felé, Hindenburg és Ludendorff, a német vezérkar meghatározó alakjainak háború folytatása melletti elkötelezettsége, valamint Vilmos császár akaratyengése nem kedvez ennek a szándékának.²⁰ Az Osztrák–Magyar Monarchia törökországi elkötelezettségéről azonos

¹⁶ Albert Graf von Mesdorff–Pouilly–Dietrichstein, osztrák–magyar nagykövet Londonban 1904. április 28. és 1914. augusztus 12. között MATSCH 1986. 113. Szilassy II. o. követségi tanácsosként 1906–1907-ben dolgozott irányítása alatt.

¹⁷ SZILASSY 1921. 284–285.

¹⁸ SZILASSY 1921. 286–288.

¹⁹ Az uralkodót elárasztották a különböző reformjavaslatokkal. Tanulmányunknak most nem célja ezek összehasonlító elemzése. Csupán két megkeresésre szeretnénk itt utalni: Rudolf Steiner memoranduma ugyanebben az időben Arthur Polzer–Hoditz közvetítésével jutott az uralkodó asztalára. Ld. RIEMECK 1997. 188–203. Kristóffy József Nagy Géza kabinet titkáron keresztül kereste meg az uralkodót. Ld. KRISTÓFFY 1927. 775–777.

²⁰ Galántai József csupán ezt az uralkodói véleményt emelte ki Szilassy visszaemlékezéseiből: GALÁNTAI 1974. 375.

véleményen voltak, az uralkodó sem támogatta azt az elképzelést, hogy további harci egységeket küldjenek ebbe a térségbe. Az uralkodópár 1918 májusában tett látogatásához az Oszmán Birodalom fővárosában Szilassy benyomásai szerint egyértelműen a béke reményét fűzték.

Mint korábban utaltam rá, Szilassy az elkötelezettség alapján döntött úgy, hogy láttelelet készít a háborúzó Monarchia állapotáról. A Ferenc József-rend, illetve a Lipót-rend lovagjaként hozta meg döntését.²¹ Esküt tett arra, hogy minden tudásával hozzájárul az osztrák császári ház biztonságához, hírnevéhez és növekedéséhez.²² Az audienciát követő, bécsi külügyminisztériumi benyomásai negatívak voltak. A hivatalnokok a bürokratikus nyugalmat őrizték, a közös külügyminiszter, Czernin nem adott alkalmat személyes találkozóra. Néhány nappal később Szilassy visszatért állomáshelyére, Konstantinápolyba. Ekkor, 1918. január 23-án állították ki számára azt az egy évig érvényes útlevelet, amely már az Osztrák–Magyar Monarchia által kiállított utolsó hivatalos útlevele volt.²³ Az emlékirat fogadtatásáról és visszhangjáról további részletek nem találhatók visszaemlékezésében.

A polyglott Monarchiát képviselő, multiidentitású diplomata a felbomlás tényének ismeretében utólag úgy értékelt a folyamatokat: az Osztrák–Magyar Monarchia szisztematikusan tette saját magát tönkre. Ennek a folyamatnak az első állomása volt, ahogyan fogalmazott, az erőszak-békeként jellemzett breszti megállapodás. Ez ugyanis az antant számára egyértelművé tette, hogy a Monarchia a németek politikáját követte Oroszországban. Szilassy 1918 elején még reálisnak látta a különbéke esélyeit. Sokan azonban, kiváltképpen azok, akik kizárólag a Német Császársággal együtt, és nem nélküle képzeltek el a háború befejezését, a „túl későn van”-helyzetére hivatkoztak. Czernin hasonlóan érvelt, noha utólag elvileg egyetértett Szilassy szempontjaival, mégis úgy gondolta, hogy a feltételek 1918 elején már felülírták a megegyezési béke lehetőségeit.²⁴

Szilassy Gyula pályafutása során mindig az Oroszországgal kötendő szövetség mellett állt ki. A bécsi Ballhausplatzon működő úgynevezett „*békepárt*” tagjai közé tartozott.²⁵ A 20. század eleji úgynevezett békepárti politika legfontosabb stratégiai célkitűzése volt az entente Oroszországgal. Szilassy 1895 májusa és 1918 októbere között állt az Osztrák–Magyar Monarchia külügyi szolgálatában.²⁶ 1895 májusában tette le a diplomatavizsgát a bécsi osztrák–magyar közös külügyminisztériumban. Ludwig Freiherr von Flotow,²⁷ akivel ugyanabban a hónapban, ugyanazon alkalommal vizsgáztak, feltűnően csinos, rendkívül intelligens és kitűnő nyelvérzékkel bíró fiatalemberként jellemezte kollégáját. Szilassy Flotow visszaemlékezései szerint körülbelül öt-hat idegen nyelvet beszélt.²⁸ Bizonyosak lehetünk azonban afelől, hogy jóval több idegen nyelven

²¹ A Ferenc József-rend lovagjává 1896. szeptember 23-án, bukaresti követségi attasévá történő kinevezése után vált. ACV PP 462/108. A Lipót-rend lovagjai közé a második hági békekonzferencián kifejtett tevékenysége elismeréseként, 1907. december 13-án vették fel. ACV PP 462/95.

²² ACV PP 462/96. Statuten für den erhabenen österreichisch-kaiserlichen Leopolds-Orden. Bécs, 1808. Az eskü szövegét ld. 14–15.

²³ ACV PP 462/45.

²⁴ SZILASSY 1921. 289–290.

²⁵ A békepárt tagjai között tartották számon a külügyminisztert gróf Berchtoldot, Rudolf Pogatschert, gróf Hidvégi Nemes Albertet, Alexander Freiherr Musulint. SZILASSY 1921. 226.

²⁶ PRITZ 1994. 462–463.

²⁷ Ludwig Freiherr von Flotow (1867–1948) Szilassy riválisának tekinthető. Hasonló karrierpályát futottak be, mégis az első szekciófőnöki pozíciót, amely többek között a Monarchia legfontosabb külkapcsolatait Oroszország, az Oszmán Birodalom és a balkán államok felé alakította, 1913. november 13-án Flotow szerezte meg. 1918 novembere és 1920 novembere között ő irányította a közös külügyminisztérium felszámolását.

²⁸ MATSCH 1982. 338.

kommunikált. A család könyvtári állománya alapján igyekezett mindegyik állomáshelye nyelvét megtanulni. Az itt megtalálható görög, román, orosz, arab, spanyol, angol–japán, francia–orosz, francia–török, holland–német, francia–spanyol szótárak és nyelvkönyvek, az 1864-es genfi kiadású héber nyelvtan, az Egyiptomban használatos 1898-as londoni kiadású arab szótár, egy bécsi kiadású japán nyelvtankönyv mind erre engednek következtetni.²⁹

Szilassy Gyula Kálnoky Gusztáv külügyminisztersége alatt (1881–1895) lépett az Osztrák–Magyar Monarchia szolgálatába.³⁰ A külügyminisztérium élén 1895. május 16-án bekövetkezett lemondás következtében diplomáciai karrierjét már gróf Agenor Goluchowski tevékenysége alatt kezdte meg.³¹ Rendkívül jó kapcsolatokat ápolt az 1906 októberében hivatalba lépett gróf Alois Ahrenthal külügyminiszterrel, akiről legfontosabb mentoraként emlékezett meg.³² Szoros és bizalomteljes munkakapcsolatban állt következő főnökével, gróf Leopold Berchtolddal is. Berchtold nagyon értékelte Szilassy külpolitikai tanácsait.³³ A háború kitörését Athénban élte meg. 1913. november 7-én vette át az athéni misszió vezetését.³⁴ 1916. november 11-ig, a francia megszállók kiutasításáig Athénban azon dolgozott, hogy Görögország ne lépjen be a háborúba és maradjon semleges.³⁵ Konstantinápolyi tartózkodása során, 1918 augusztusában még egy emlékiratot készített. Ez az emlékirat az Osztrák–Magyar Monarchia szétesését megelőző közvetlen események kontextusában azonban egy következő tanulmány tárgyát képezi.

Báró Szilassy Gyula 1917 novemberében elkészített emlékirata elsősorban az Osztrák–Magyar Monarchia legfontosabb érdekét szolgáló, mielőbbi különbélke óhaját fejezte ki. Külpolitikai célkitűzéseiben alapvetően hű maradt a hatalmat gyakorló magyar politikai elit elképzeléseéhez. Kivételt képezett ellenvetése az önálló magyar hadsereg azonnali megteremtéséről. Belpolitikai nézetei közel álltak az ellenzéki, jobbára baloldali törekvések nemzetiségekkel kapcsolatos engedmény-politikájához. Lengyelország politikai rendezésével kapcsolatban alapvető különbség uralkodott Ausztria és Magyarország között a háború alatt. Ebben a tekintetben Szilassy elképzelései sem kínáltak vonzóbb alternatívát az uralkodó számára, aki Lengyelország esetében egyértelműen osztrák–magyar–lengyel perszonalunióban volt érdekelt. Báró Szilassy Gyula Lengyelországra egy szláv föderáció tagjaként tekintett.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Eredeti források

Archives Cantonales Vaudoises (ACV).

PP 462 famille de Szilassy.

²⁹ ACV PP 462/88. jelzet alatt található az az 1600 db-nál több könyvet tartalmazó 27 oldalas lista, amelyet Bibliotheque cantonale universitaire de Lausanne munkatársai készítettek 1971 szeptemberében. Szilassy Gyula hagyatékát öccse Charles de Szilassy kezelte, aki a családi könyvtárat felajánlotta a lausanne-i Állami és Egyetemi Könyvtár számára.

³⁰ SOMOGYI 2004. 617.

³¹ MATSCH 1986. 87–89.

³² SZILASSY 1921. 126–127. Ahrenthal külügyminiszterségének ideje: 1906. október és 1912. február között.

³³ HANTSCH 1963. 184., 194–196. Berchtold külügyminiszterségének ideje: 1912. február és 1915. január között.

³⁴ MATSCH 1986. 151–152.

³⁵ HÖBELT 2016. 54.

Nyomtatott források

GYARMATI ENIKŐ (2017): A diplomácia szolgálatában. Adalékok báró Szilassy Gyula (1870–1935) diplomata karrierútjához. In *Lymbus*. Magyarástudományi Forrásközlemények.

KRISTÓFFY JÓZSEF (1927): *Magyarország kálváriája*. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926. Budapest, Wodianer.

SZILASSY, BARON JULIUS VON (1921): *Der Untergang der Donau-Monarchie*. Diplomatische Erinnerungen von Baron J. v. Szilassy. Berlin Verlag Neues Vaterland/E. Berger und Co.

SZILASSY GYULA (1978): Benyomások Magyarország helyzetéről és a követendő politika. Bern, 1919. február 9. In Litván György – Hajdú Tibor (szerk.): *Károlyi Mihály levelezése I*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 423–427.

VIETOR, RENATA (1962): Die Denkschrift des Gesandten v. Szilassy vom September 1912 anlässlich der Dreibunderneuerung. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* Bd. 15. 452–494.

Elektronikus források

Magyar Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek 1867–1944. A 18. ülés jegyzőkönyve (1915. október 2.) megtalálható K27191510021045–1058.jpg www.adatbazisok.online.hu.

Szakirodalom

GALÁNTAI JÓZSEF (1974): *Magyarország az első világháborúban 1914–1918*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

HANTSCH, HUGO (1963): *Leopold Graf Berchtold*. Grandseigneur und Staatsmann I–II. Graz, Verlag Styria.

HÖBELT, LOTHAR (2016): „*Stehen oder Fallen?*” Österreichische Politik im Ersten Weltkrieg. Wien – Köln Weimar, Böhlau.

MATSCH, ERWIN (1986): *Der auswärtige Dienst von Österreich(–Ungarn) 1720–1920*. Wien – Köln – Graz, Böhlau.

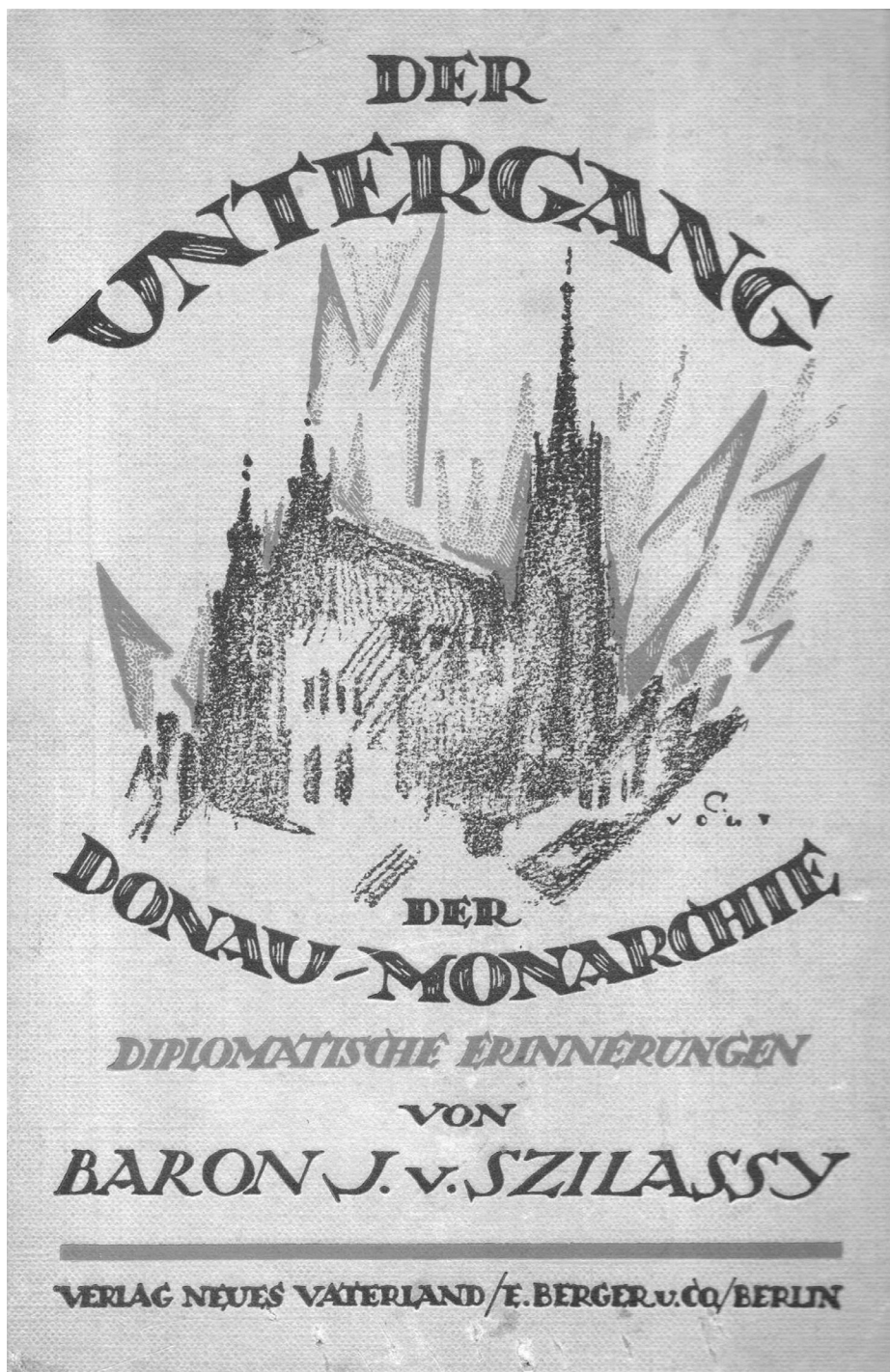
MATSCH, ERWIN (1982): *November 1918 auf dem Ballhausplatz*. Erinnerungen Ludwigs Freiherrn von Flotow, des letzten Chefs des österreichisch–ungarischen auswärtigen Dienstes 1895–1920. Wien – Köln – Weimar, Böhlau.

PRITZ PÁL (szerk.) (1994): *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

RIEMECK RENATA (1997): *Mitteleuropa*. Bilanz eines Jahrhunderts. Stuttgart, Verlag Engel and Co.

RUMPLER, HELMUT (hg.) (2016): *Die Habsburgermonarchie und der Erste Weltkrieg*. Bd. XI. Teilbd. 1–2. (Die Habsburgermonarchie 1848–1918). Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

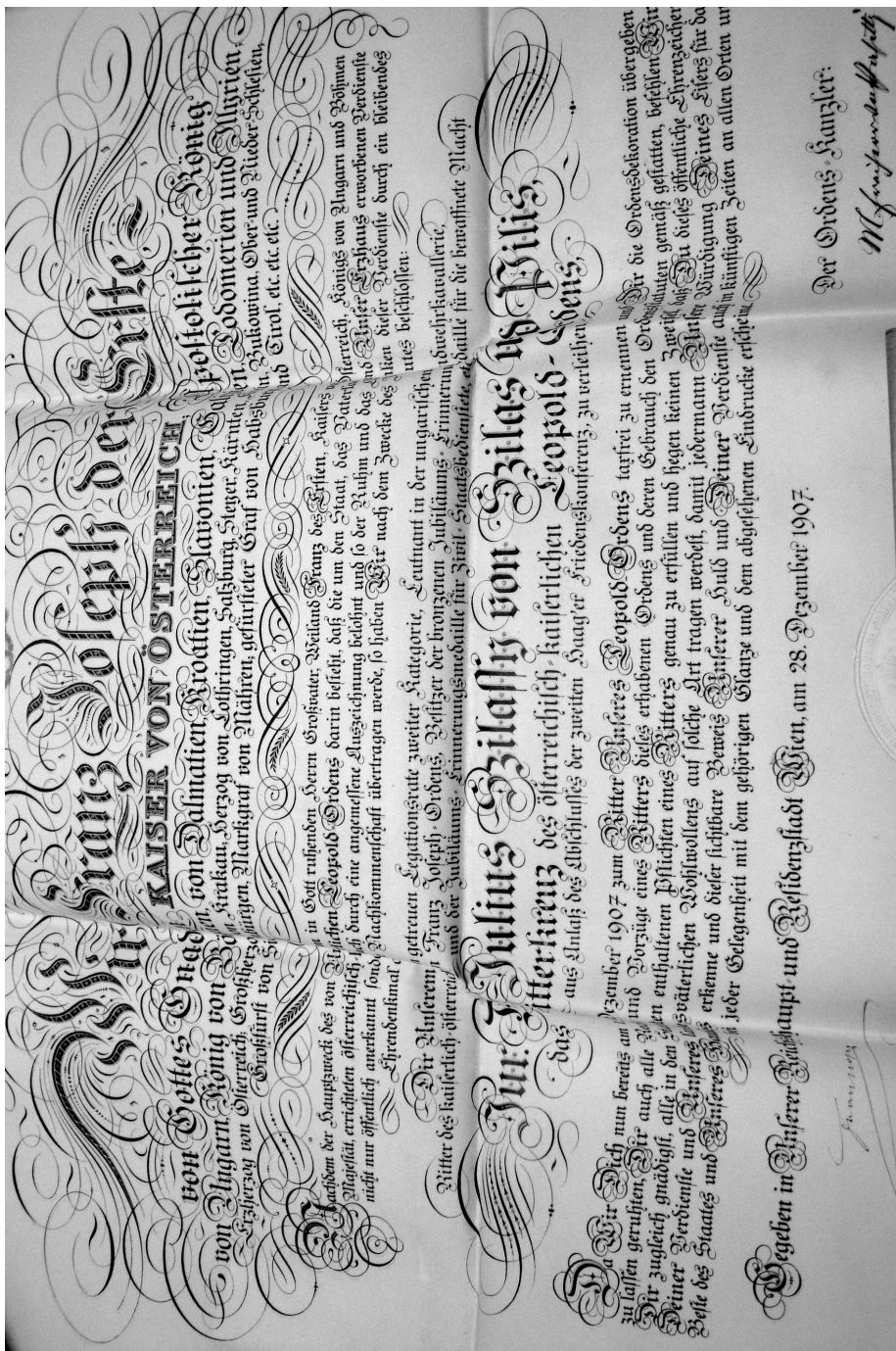
SOMOGYI ÉVA (2004): Magyar diplomaták a közös külügyminisztériumban. *Századok* 138. évf. 3. sz. 601–672.

1. ÁBRA Szilassy Gyula 1921-ben kiadott visszaemlékezései, első kiadás.

2. ÁBRA Szilassy Gyula utolsó osztrák–magyar útlevelének fényképe, 1918. január 23.
Archives Cantionales Vaudoises, Lausanne. Jelzet: PP 462/45.

3. ÁBRA A Lipót Rend Lovagkeresztjének adománylevele.

Bécs, 1907. december 28. Archives Cantonales Vaudoises, Lausanne. Jelzet: PP 462/94.